Hvor farlig er den farlige kunsten? Morten Tra

DIAGNOSE
Morten Traavik

Noen ganger, alene i sjelens mørke natt, får jeg for meg at det er noe feil med meg, noe som skiller meg fra de andre.
Som om jeg er både utstøtt og utvalgt, psycho og profet, samtidig. Et merke i pannen, kanskje. Har du det også sånn? (Bare si ja.)
I stammesamfunn, som vi jo alle tilhører på en eller annen måte, ivaretas forbindelsen til åndeverdenen av en spesielt utvalgt medisinmann eller *sjaman*.
Ofte velges sjamaner blant stammemedlemmer som på grunn av fremtredende fysiske og/eller mentale lidelser tillegges spesielle evner. Og ofte tar den utvalgte på seg oppdraget kun ytterst motvillig, vel vitende om ofrene og forsakelsene som sjamanyrket innebærer. Jevne inntak av giftige hallusinatoriske preparater, psykoselignende transetilstander, epileptiske anfall, angst, ensomhet, personlighetsforstyrrelser, sosial stigmatisering –
høvdingen lar deg mer enn gjerne kurere datteren sin for denguefeber, men han ville aldri gifte henne bort til deg, din weirdo – kort sagt, sjaman er en drittjobb om man skal gjøre den skikkelig.
Denne tidvise og mystiske følelsen av utvalgthet i hverdagen, om den nå er berettiget eller ikke, er trolig noe som gjør meg og mange av mine kollegaer ekstra utsatte for en type mental omgangssyke, nemlig Ballonger for Burma-viruset.

En mulig Wikipedia-oppføring ville kunne se omtrent slik ut:
Ballonger for Burma (BfB)
Viruslignende mentalt syndrom utbredt blant bærere av sosial samvittighet generelt og politikere, bistandsarbeidere, kulturarbeidere og visse rockestjerner spesielt.
Første gang identifisert og beskrevet av Traavik i Norsk Shakespeare- og teatertidsskrift (1/2009). Sett i forhold til den store utbredelsen har det vært forsket betenkelig lite på BfB.
Det er derfor usikkert hvorvidt viruset ligger innkapslet i bærerens psykiske fauna som en tidsinnstilt bombe, eller om det tilegnes gjennom utveksling av synspunkter og/eller kroppsvæsker med BfB-positive. Virusets sammensetning kan betegnes som ulike og tilsynelatende komplementerende blandingsforhold av *altruisme* og *narsissisme*. Nært beslektet med *tv-aksjon-syndromet*.
Kjennetegnes ved en ekstatisk-visjonær tro på at kunstneriske handlinger (f.eks. teaterforestillinger, visuelle kunstuttrykk, performanceinstallasjoner et cetera) kan og skal avstedkomme momentane og strukturelle sosiale endringer i den generelle befolkningens adferdsmønster.
Ofte ønsker og forventer opphavsmannen at denne effekten skal være uproporsjonalt mye høyere enn den fysiske/sosiale/kunstneriske tid, arbeidsmengde og risiko han/hun selv har investert i verket/ytringen.
Som BfB-positiv kan man leve lenge og tilnærmet normalt uten engang å være klar over at man er smittet. Imidlertid kan BfB, i likhet med sitt veneriske motstykke chlamydia, virke skadelig på fruktbarheten om det får virke ubehandlet over lengre tid. Se også *kontroversiell kunst, nykonseptualisme, brennaktuelt teater, Band Aid, debatt, kulturutveksling, epost-opprop, Facebook-grupper, politisk korrekt, politisk korrekt ukorrekt*.

Ballonger for Burma (BfB)-syndromet er oppkalt etter følgende e-post-invitasjon fra høsten 2007, altså mens det samtidig i andre deler av verden pågikk store og voldspregede demonstrasjoner mot undertrykkende og brutale regimer:
Sendt: Sat 6 Oct 2007, 11:28:18
Emne: Røde ballonger for Burma!
To: 110@kunst.no
Ved Nationaltheatret i kveld kl. 19.00 vil det bli blåst liv i et tusen og et hundre røde ballonger for folket i Burma. Aksjonen er en del av den øvrige markeringen i dag som starter ved den Kinesiske ambassaden kl. 12.00. For mer informasjon se www.burma.no De røde ballongene vil fylle og sveve rundt i glasspaviljongen og symbolisere folkets kamp i Burma.

Bak initiativet sto en oslobasert bildekunstner og en arkitekt som her skal få være anonyme.
(Jeg tror ikke på outing av smittebærere, det fungerer som regel bare mot sin hensikt. De får melde seg selv, når og om de er klare for det. Som jeg gjør her og nå.)

Nå er det selvsagt ikke ballongblåserne ved Nationaltheatret som er opphavet til BfB. Viruset har i ulike varianter sirkulert i det kulturelle og politiske livet til alle tider, med særlig eksplosiv spredning fra og med det politiserte 1960-tallet. Men tilfellet deres er et klokkerent klinisk eksempel fordi det inneholder mange av BfB-virusets klassiske og mest åpenbare symptomer: gode hensikter, oppblåsthet, varm luft, sveving, glasshus, opplagt og selvinnlysende budskap, egen menighet, utenfor, Nationaltheatret, og så videre.

I tillegg sammenfaller dette første diagnostiserte BfB-utbruddet med et tiltagende og introspektivt ubehag i kulturlivet, en slags svie i vårt mentale urinrør, en murrende mistanke om at det er noe råttent i Den Gode Viljens rike.
Det er skriften på veggen, om man nå vil se det slik. Den som har ører, han hører.
Høy materiell levestandard, politisk stabilitet, statlige kultursubsidier og ikke minst en historiebevisst og skyldbetynget middelklasse gjør Norge til et av landene i verden med høyest andel BfB i befolkningen. Det var derfor naturlig at den første store konferansen om BfB-viruset faktisk fant sted her til lands i november i fjor, i regi av Norsk kulturråd. Riktignok var konferansens offisielle tittel og tema *DEN FARLIGE KUNSTEN – Kulturrådets årskonferanse 2008* – men ikke desto mindre var dette et første, og derfor viktig, skritt på veien mot en videre erkjennelse av syndromets omfang. Som et av de kunstneriske innslagene som skulle danne grunnlaget for en paneldebatt om begrepet FARLIG KUNST™ presenterte jeg en ti minutters komprimert og spesielt tilrettelagt variant av finalen i Miss Landmine 2008:
Kort fortalt er Miss Landmine (www.miss-landmine.org) en global missekonkurranse for landmineofre som jeg iscenesetter i ulike land hvor landminer er et betydelig samfunnsmessig problem. Etter tre års forarbeid arrangerte jeg i samarbeid med angolanske myndigheter verdens første Miss Landmine-finale i Luanda, Angola i april i fjor. I 2009 arrangerer jeg Miss Landmine i Kambodsja, som i likhet med Angola etter en lang og katastrofal borgerkrig er ett av verdens minetetteste land. I begge land samarbeider jeg tett med lokale myndigheter, mens norske og internasjonale hjelpeorganisasjoner skyr prosjektet som pesten. Mer om dette interessante paradokset litt senere, først tilbake til konferansen:
Kulturministeren og Kulturrådets leder åpnet med hver sin tale om hvor viktig det er med FARLIG™ kunst og begge benyttet anledningen til å etterlyse mer FARLIG™ kunst i norsk kulturliv. (Min begrepsuthevelse, ikke deres.)
Ingen av dem gjorde, klokelig nok, noe forsøk på å definere begrepet foran et publikum fra helvete: 400 kritiske og hevngjerrige representanter for den norske kultureliten.

Deretter presenterte sju norske kunstnere fra ulike sjangere (litteratur, scene, film, et cetera) utdrag fra verker som arrangørene på en eller annen måte mente inneholdt FARLIGE™ elementer. Deriblant altså Miss Landmine. Heller ikke disse presentasjonene avstedkom noen iherdige forsøk på begrepsavklaring, kanskje fordi verkene var såpass forskjellige i form og innhold, kanskje også fordi det var langt fra opplagt hva enkelte av verkene hadde med farlig å gjøre i noen som helst forståelse av begrepet. Det eneste tilløp til fysisk fare, nemlig den relativt beskjedne sjansen for øresus etter den avrundende støykonserten, var avverget gjennom at seminardeltagerne fikk ørepropper utdelt sammen med informasjonsmaterialet (som også inkluderte stemmesedler til kåringen av Miss Landmine Kulturrådskonferanse 2008).
Slik fødtes en poetisk liten juvel av en spontant teatral massehappening: I salens halvmørke blafret det hektisk i informasjonsfoldere, små plastpakninger ble hastig revet åpne og hundrevis av skumgummiøreproppper fomlet på plass før man med et lettelsens sukk lente seg tilbake og lot støyen gå sin gang.
Så var det DEBATT™. Som, takket være de to innkvoterte (mannlige) paneldeltagere med «ikke-vestlig» bakgrunn hovedsakelig kom til å dreie seg om MUHAMMED™ enda en mistrøstig gang.
Jeg antok på forhånd at hensikten med å velge «den farlige kunsten» som tema mer eller mindre underforstått var å prøve å sirkle inn hva farlig kunst eventuelt er for noe, og hva begrepet innebærer eller bør innebære.
Men det ble egentlig aldri tatt tak i den vagt definerte forestillingen om at kunst kan, skal eller bør intervenere i komplekse problemområder i det øvrige samfunnet, eller hvor denne «brennaktuelt teater!»-

avik snakker ut om livet med diagnosen BfB

tvangstanken kommer fra, eller om det i det hele tatt er nødvendig og ønskelig å la en gjeng egokompenserende kunstnere med politiske ambisjoner og kjappe løsninger løpe fritt ute i storsamfunnet. Det finnes jo flere lite smigrende historiske eksempler på hvordan det kan gå.

En slags konklusjon på den tredjedelen av paneldiskusjonen som ikke handlet om sinte menn med skjegg ble, som man kunne forvente, at farlig kunst ikke fantes lenger i Norge. Paneldeltager Tommy Olsson var enig med flere andre i både panel og sal i at Miss Landmine var det eneste av innslagene som nærmet seg noe farlig, men konstaterte tørt at en hvilken som helst landmine er farligere. Det er et snappy retorisk poeng som samtidig hopper galant bukk over selve konferansens (offisielle) hensikt. Om man skal ta Olsson på ordet, noe jeg tror han ikke alltid vil, men OK – mener han at enten er kunst dødelig, altså like fysisk farlig som en aktivert landmine, eller så er den ikke farlig i det hele tatt. Legger man lista så høyt er det jo definitivt ikke vits i (eller lurt) å prøve engang, og vi daler ned i den vemodige, men trygge konklusjonen at den farlige kunsten døde en stille død sammen med punkrocken.

Attpåtil var islammobber Lars Vilks invitert for å fortelle enda en gang om Muhammedhund i rundkjøring-tegningen sin som avslutningsforedrag. Men uten at publikum i salen fikk se selve tegningen – av sikkerhetshensyn, vil jeg tro, selv om akkurat det aldri ble uttalt eller fremhevet. Inn med øreproppper for å unngå øresus og øyepropper for å unngå sinte menn med langt skjegg. Vi eliminerer det vi påstår å savne for å kunne diskutere savnet i fred.

Et annet underliggende premiss som ofte tas for gitt i diskursen om politisk/farlig/kontroversiell kunst er nemlig forestillingen om den kontroversielle, progressive kunsten som støter mot/utfordrer/PROVOSERER™ konservative sosiale/politiske/kulturelle fordommer. Dette er for øvrig en av de andre hovedgrunnene til at det skal noe til å provosere i norsk kulturoffentlighet – at de fleste av oss hippe kulturpersonligheter vil ikke oppfattes som sure gamle kjerringer. Om jeg mot formodning skulle bli provosert av noe, ville jeg i hvert fall ikke innrømmet det og stilt min mangel på dannelse og verdensvanthet offentlig til skue.

Selv om jeg som nevnt er usikker på hvor tilsiktet det var, kunne Kulturrådskonferansens form og innhold lett tas til inntekt for at «Vi», altså Norges og Vestens produsenter og konsumenter av kultur og ideer, nå er kommet til historiens ende – samtlige av de sosiale problemstillinger som den POLITISKE™ kunsten har som sin selvutnevnte og moralske oppgave å konfrontere er nå løst. De eneste man tidvis ennå kan opprøre er besteforeldre, Frp-ere og muslimer (en egentlig ikke ubetydelig del av befolkningen, når man tenker over det, men sterkt underrepresentert i de premissleverende og begrepsmektige delene av det offentlige rom).

Men så var det altså Miss Landmine. Et av de mange uventede og interessante paradoksene som er blitt stilt til skue i prosjektets løp, er nettopp at den bevisste eller ubevisste forestillingen om «vi» som opplyste og «de» som de bakstreverske plutselig ikke stemmer lenger. Da nyheten om en missekonkurranse for landmineofre først begynte å spre seg gjennom norske og internasjonale media våren 2007, utløste det et ras av forargelse og debatt, ikke i Angola, der konkurransen fant sted, men i aviser, radio, tv-kanaler på den vestlige halvkule. Heller ikke har noen av de titalls hjelpeorganisasjoner, norske eller utenlandske, som jeg har oppsøkt i årenes løp med forslag til samarbeid, villet befatte seg med prosjektet.

Da mediene her hjemme også begynte å få med seg de internasjonale reaksjonene i forkant av fotoutstillingen, trakk plutselig 0047, der utstillingen skulle hatt verdenspremiere, seg fra samarbeidet – seks uker før den planlagte åpningen. Galleriets uttalte begrunnelse var frykt for negativ publisitet. Det samme har skjedd med flere andre internasjonale samtidskunstpartnere, f.eks. Züricher Theaterspektakel, en av de største festivalene i Europa. Og så videre.

Noen fikk kanskje med seg foreløpig siste episode i desember: Kulturrådets bortsensurering av eget scenekunstutvalgs innstilling om forlenget støtte til kommende års Miss Landmine-prosjekter.

Samtidig, i Angola, i Kambodsja, i flere andre land i den såkalte tredje verden: bare begeistring og samarbeidsvilje, fra grasrota og opp til presidentpalasset. Missekandidatene selv skjønner ofte ikke problemstillingen når jeg en gang iblant prøver å forklare dem at mange medsøstre i Europa og USA mener jeg er en sexistisk, kulturimperialistisk mannssjåvinist som utnytter deres fattigdom til å objektifisere kvinnekroppen. Og at de er stakkars, utnyttede ofre som ikke er i stand til å forstå sitt eget beste. Betyr det at damene i Kambodsja, Angola er uopplyste og konservative? Eller at vi, som ikke kan by på en hijab eller to for pakistanske politijenter engang, bare er enige med dem som er enige med oss?

Har vi bare plass til å inkludere dem som allerede er inkludert, assimilere dem som allerede er assimilert? Jeg er sikker på at denne kløen plager justisminister Storberget i oksygenteltet eller hvor han nå ellers tilbringer sykmeldingen sin. Men han kommer ikke til for å få klødd seg. Han vet ikke at han er BfB-positiv, troligvis vil han heller aldri innrømme det.

Å lære seg å leve med Ballonger for Burma-smitten og dens hvite, forfengelige, naive, tåpelige og noen ganger vakre ønske om å forbedre verden er et livslangt prosjekt.

Blant annet gjennom flere års oppsamlede erfaringer med realiseringen av Miss Landmine i ett av Afrikas mest ødelagte land og ett av Europas rikeste land har jeg imidlertid oppdaget at antistoffer finnes.

Viruset kan holdes i sjakk gjennom at man utsetter seg selv og verket for mottiltak som: Matforgiftning i 40 graders varme. Smisking med generaler og krigsforbrytere. Besøk på lokalt horehus med ensomme diplomater. Bestikkelser av ministere. Keitete balansegang mellom region-, stamme- og familiekonflikter. Hjertelig latter fra magen av rasistiske vitser. Å stå alene med klump i magen mens pressekontroversen vokser. True og bli truet med diverse rettssaker. Bli belært av bistandsarbeidere i svette Birkenstock-sandaler. Figurere i hundre hatblogger i tjue land. Håndtere henvendelser fra kåte franske amputasjonsfetisjister. Politisk sensur i Kulturrådet. Netter der man lurer på om man bare er en fattigmanns-Bob Geldof.

Alle disse bittersøte antistoffene er steken, potetene, grønnsakene og sausen man må smake hvis man skal være med på leken, være sjaman på alvor, om man skal ut av glasspaviljongen, inn i etikkens minefelt eller ned i politikkens grisebinge *på ordentlig*. Alle disse ovennevnte tingene har jeg gjort, gjør og kommer til å gjøre igjen for å sette mine kunstneriske intervensjoner ut i livet. Alle unntatt én. Så kan dere gjette hvilken hvis dere vil.

Døren som den stormannsgale, forfengelige, unyttig heroiske kunstneren åpner ut mot verden må åpne seg begge veier – ut mot verden, og inn mot meg selv. Hvis jeg nå virkelig vil fucke med verden der ute, må jeg være innstilt og forberedt på at den kan fucke med meg tilbake. Hvis ikke er det bedre å bli i glasspaviljongen. En lang reise begynner med det første steget. Erkjennelsen er første steg på veien til en slags mestring av viruset, muligheten til å temme det, styre det og gjøre det til et redskap. Kraften i BfB-viruset er stor og sterk og kan nå langt. I hendene på den uhelbredelige: en ballong, men i hendene på den innforståtte et sverd. Tveegget, slik gode sverd skal være.

Morten Traavik arrangerte i 2007 Miss Landmine, en missekonkurranse med landmineofre fra Angola. Prosjektet ligger i grenselandet mellom kunst og humanitært arbeid, men har vært svært politisk kontroversielt og ble debattert på Kulturrådets konferanse «Den farlige kunsten».

I fjor avviste Kulturrådet Traaviks søknad om å få fortsette Miss Landmine-prosjektet i Kambodsja, med den begrunnelse at det lignet for mye på kunstnerens tidligere prosjekt i Afrika. Bestemmelsen skjedde på tross av scenekunstutvalgets innstilling og at det faktum at rådet overprøver sine egne fagorganer regnes som uvanlig. Traavik selv har kalt avslaget politisk sensur. Debatten har ført til en ny runde – fredag 27. mars behandler Kulturrådet denne saken på nytt.

Teksten blir trykket i Norsk Teater- og Shakespearetidsskrift nr. 1/2009, som kommer 27. mars.